گفتوگۆی زانیار محەمەد لەگەڵ یوسف عیزەدین

زانیار محەمەد: چیرۆك دەیەوێت چیبکات؟ پەراوێزەکان بنووسێتەوە؟ راستییەکان بڵێت؟ مانای دیکە بەرهەمبهێنێت؟ چیرۆك ئەرك بەرهەمدێنێت؟ یان ئەرك چیرۆك دروستدەکات؟

یوسف عیزەدین: دیارە بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، ناچارین بگەڕێینەوە بۆ راڤەکردنی لایەنێکی خودی نووسین وەك گەمەیەکی دالەکان. ئەمە جگە لەهەوڵدان بۆخستنە رووی هەموو ئەو نهێنی و پەنهانانەی کەپاش گەمەی نووسین بەهەموو جوداکاری و جیاوازییەکانەوە لەنێو دەقدا خەفەو شاراوەیە، خۆدان لەگەمەیەك کەقەولە پێوەندییە سروشتی و ئاساییەکانی مابەینی شتگەلێکی دیاریکراو یان نادیاریکراو تێکبدات، قەولە دەستکاری پێوەندی نێوان نزیکبوونەوە و تەبابوونی رەگەزەکان بکات و ئەو چەمکانە هەڵبگێڕێتەوە کەتاکڕەهەندانە سەیر دەکرێن و چەندین شتی دیکەش. بۆیە کاتێك باس لەکردەی نووسین دەکەین دەبێت ئەوە لەپێشچاو بگرین، کە خۆمان لەقەرەی کردەیەکی ناجێگیر و پڕ گومان دەدەین. سەرەتا بۆئەوەی زۆر پەلنەهاوین و لەئاست وەڵامی پرسیارەکەدا بمێنینەوە، دەکرێت کەمێك لەو پێوەندییە بدوێین کەزمان و ئاخافتن لەگەڵ نووسین هەیانە، یان بەپێچەوانەوە، ئەگەر کۆڵەکەیەکی سەرەکی نووسین زمان بێت ئەوە خودی زمان لەبگرەو بەردەو پێکدادان و ململانێدایە لەگەڵ ئاخافتن. یەکێك لەو پرسیارانەی کەهەردەم بۆتە جێی خواس و باس ئەوەیە کە ئاخۆ زمان و ئاخافتن کامیان پێش ئەویتریان دەکەوێت؟ یان گرنگی و کاریگەری هەریەکێکیان لەسەر ئەویتریان تا چ ئاستێك بڕ دەکات، یان پێوەندی ئاخافتن بەنووسینەوە و چەندین پرسیاری دیکە کەدیارە تاوتوێکردن و پەی پێبردن و پرسیارکردن لەبارەیانەوە بەشێکە لەبەرایی ئەو کردەیەی کەپێی دەگوترێت نووسین. کاتێك ئاخافتنی گوتاربێژێك راستەوخۆ بیرکردنەوەو مەبەستی کەسەکە دەگەیەنێت لەوەی کەپێش وەخت مەبەستی بووە بیڵێت. بەڵام ئەمە لەنووسیندا وانییە و دەبێت بزانین نووسین چەند لەگەڵ دەربڕینی ناوەکی نووسەر دێتەوە یان چەند لێی دوورە، لەنووسیندا ئاخافتن نائامادەیە، بەڵام کاتێك دەڕوانیتە ئاخافتن بەتایبەت لەدەربڕینی گوتارێکدا دەبینیت بەنووسینەوە بەندەو نموونەی لێدەخوازێ و بەو شێوەیەش نووسین لەنێو ئاخافتندا خۆی دەپارێزێت تەنانەت لەهەندێك حاڵەتدا خۆی بەرهەمدێنێتەوەو ئاخافتن دەکاتە شتێکی لاوەکی، رەنگە ئەمانەو زۆر شتی تر ئەگەر رووکەشیانە تێیبڕوانین، بەچەشنێکی تر بێنە پێش چاومان. بەڵام ئەوەی کەپێویستە لە وەڵامدانەوەی پرسیارەکەتاندا بگوترێت ئەوەیە کە بەبێخۆدان لەهەموو ئەو گێرمەو کێشەیەی کەلە ئاستی جیاجیا و جۆراوجۆردا زمان و ئاخافتن و نووسین پێکەوە گرێدەدات، یان جیاوازییەکانی نێوانیان دەخاتەروو، سەرباری زۆر شتی تریش کەپەیوەستە بەنهێنی و پەنهانەکانی ئەوانەوە، ئاستەمە بەشێوەیەکی راشکاوانە و روون بتوانین باس لەکردەی نووسین بەگشتی و خودی نووسینی نێو ژانرە ئەدەبییەکان بکەین.

"رۆلان پارت" سیستەمی ریزکردنی دەفرەکانی نانخواردنی لەخوانێکی دیاریکراو بەئاخافتن و دابونەریتی خوانەکەشی بەزمان داناوە و بەپێچەوانەی"دی سۆسۆر"سیمۆلۆژیای کردۆتە بەشێکی زانستی زمان، چونکە بەبۆچوونی ئەو ئێمە لەهەموو جۆر و چەشنێکی ئاماژەکاندا زمان دەدۆزینەوە و هەر بەڕای ئەویش تێکست سوود لەچەمکی زمانی تاکەکەس وەردەگرێت.

بەلاّم(جاك لاکان) بەچەشنێکی تر مامەڵە لەگەڵ زمان دەکات، پێیوایە نەست تەنها شوێنی غەریزەکان نییە، بەڵکو شوێنێکی تایبەتیشە بۆ ئاخافتن و زمان و بەڕای ئەو خودی نەست زمانێکەو بونیادی خۆی هەیە.

راشکاوانە دەتوانین بڵێین پێوەندی زمان و ئاخافتن و نووسین، پێوەندییەکی ساکار و سادە نییە بەڵکو تابڵێیت ئاڵۆزە. بۆ نموونە کاتێك تێورییەکی نووسراو دەچێتە نێو رایەڵەکانی ئاخافتنەوە و قسەو باسی لەسەر دەکرێت، یان کە دەبێتە گوتار و لەزمانی گوتاربێژەکانەوە دەخرێتە روو، بۆی هەیە زۆر لەتێکستە نووسراوەکە دووربکەوێتەوە و رەنگە لەگشتاندنیدا سەتحیبوون وسادەییەکی ترسناك لەخۆبگرێت، یان ببێتە شتێکی سامناك و زۆر جیاواز لەوەی لە تێکستە نووسراوەکەدا هاتووە، چونکە ئاخافتن ناتوانێت بەدەر لەخۆسەپاندنی بەسەرگوێگردا ئیدامە بەخۆی بدات. ئەو ئیختیارەی کە گوێگر هەیەتی زۆر جیاوازترە لە ئیختیاری خوێنەر، ئاخافتن لەکەشێکی خووڵقێنراودا بەڕێوە دەچێت و زۆرتریش زیاد لەکەسێك ئامادەگی دەبێت. بەلاّم خوێندنەوە کارێکی تاکەکەسییە و خولّقاندنی کەشەکەش پەیوەستە بەخودی تاکەکەسێکەوە کەخوێنەرە، لەهەر کاتێکدا کەمەبەستی بێت دەتوانێت دەستی لێهەڵبگرێت و هەر کاتێکیش کەبیەوێت دەتوانێت بچێتەوە سەری.

دەقە ئاینییە نووسراوەکان سەرباری کۆنییان، ئاسان لیّ تێنەگەیشتنیان، زۆری میتافۆر و سەجع و پەرەگرافی عەجایب و وشەو دێڕی سەیروسەمەرە و ئەو هەموو راڤەو تەئویل و شرۆڤەیەی کەبۆیانکراوەو بۆیان دەکرێت، ئەوەندەی لەنێو دووتوێی دەق و زمانی نووسیندا بمێننەوە رەنگە بەو شێوەیەی کەدێنە نێو ئاخافتن و لەمیانەی گوتارو وەعزەوە دەخرێنە روو، ترسناك نەبن. هەر بۆ نموونە کاتێك دەڕوانینە ئەزموونی میستیکی وسۆفیستیکیانەی سۆفییەکان، تا ئەو ئاستەی نەهاتۆتە نێو ئاخافتنەوە و لەنێو دنیای پەنهان و نهێنییەکاندا هەڵدەسووڕێت، نەبۆتە هیچ گرفتێك و مەرجەعە شەرعییەکان دەستیان نەداوەتە دژایەتی کردنی، بەلاّم کاتێك بۆتە بابەتی ئاخافتن و قسەو لەدنیای بوونی وەك ئەزمونێکی تایبەت، یان نووسراو هاتۆتە دەرێ، تووشی پێکدادان و رووبەڕووبوونەوەیەکی سەخت بۆتەوە، کە زیاتر بەکوژرانی زاتی موتەسەویف و موریدانی کۆتایی هاتووە. ئەگەر حەللاج بەنموونە بهێنینەوە دەبینین تەنها لەبەر ئەوە ناکوژرێت کە کتێبێکی وەك"تەواسین" ی نووسیوە، کتێبێکی تەنها دە لاپەڕەیی کەهەموو تەسەورە تەقلیدییەکانی ئایین سەراوژێر دەکات، بەتایبەتیش لەبەشی"تاسین ئەلئەزەل و ئەلئیلتیباس"دا توانیویەتی تراژیدیای ئیبلیس لەروانگەیەکی زۆر جیاوازەوە بخاتە روو، شایانی باسیشە ئەم نووسینەی حەللاج یەکێکە لەو نووسینە ناوازەو دەگمەنانەی کە بەئاسانی خۆی بەدەستەوە نادات و رەنگە ئاستەمیش بێت بەسانایی بهێنرێتە نێو زمانی ئاخافتنەوەو سادەبکرێتەوە، پەنهان و تەمومژێکی تێدایە کەدەتوانێت پارێزگاری لە پێکهاتەی نووسینەکە بکات، وەك "ولیەم ئەمبسۆن" یش دەڵێت:"تەمومژاوی بوون سەنگینە مادەم پشتگیری ئاڵۆزکردنی بیرۆکە دەکات". جا سەیرە ئاخافتن و قسەی کەسانێکە دەبنە گەواهیدەری لادانی حەللاج لەشەرعی ئیسلام، یان خودی ئاخافتنەکانی حەللاج و کەشفکردنی نهێنی ئەزمونەکەیەتی لەرێی وتووێژ و گوتنەوە، کە دەیگەیەنێتە ئەو چارەنووسە تراژیدییە، ئەمە جگە لەکەشفبوون و دەرکەوتنی راوبۆچوونەکانی بەتایبەت دەرحەق بەحەجکردن. ناکرێت ئەو راستییە لەبەرچاو نەگرین، کەخودی ئەفسانەی حەللاج تا ئەو ساتەی دەبێتە نووسین لەنێو ئاخافتندا دەمێنێتەوەو خۆیدەپارێزێت، دواتر دەبێتە بابەتی شیعری عەتار و ئیبن ئەلخەیر و رۆمی و حافیزی شیرازی و ئەوانی تر، واتە وەك ئەفسانەیەك بالاّیی و تۆکمەبوونی خۆی لەنووسیندا دەدۆزێتەوە.

نابێت ئەوەشمان لەبیر بچێت کە لە روانگەی میتافیزیکییەکانەوە هەردەم ئاخافتن دەخرێتە پێش نووسین، هەر خودی ئایینەکانیش لە قسەو ئاخافتنەوە هاتوونەتە بوون، جا ئەگەر ئاخافتنی خوداوەندەکانیش بووبێت لەگەڵ نێردراوەکانی، پاشتر بوونەتە نووسین، لەکاتێکدا نووسینە ئاینییەکان پاش بەسەرچوونی ئەو سەردەمەی کەبەبیّ پرسیارکردن جێگەی

قبووڵبووە، دەرکەکانی خوێندنەوەی راڤەکارییان لەنێو هاڵەی پیرۆزیدا کڵۆمداوە و ئەوەی کەمەبەست بووە لەرێی ئاخافتنەوە واعیزو مورشیدەکان گەیاندوویانە، بەزاڵکردنی ئاخافتنیش مۆنۆسێنترالیزم بەرقەرار دەبێت. هەر بۆیە تەنها رێگەیەك کە کڵێسا دەیخاتە پێش "گالیلۆ" ئەوەیە کەپەشیمان بێتەوە لەتێزەکەی، واتە بەبەرچاوی خەڵکییەوە بڵێت زەوی بەدەوری خۆردا ناسوورێتەوە و تێورییەکەی خۆی بەدرۆ بخاتەوە، دیارە گالیلۆش وادەڵێت و لە مردن رزگاری دەبێت، لێرەدا دەبینین ئەو حەقیقەتە زانستییەی کە گالیلۆ پێی گەیشتبوو پێویستی بەئاخافتن و وەعز نەبوو، پەشیمان بوونەوەی خودی خاوەن تێورییەکەش هیچی لەمەسەلەکە نەگۆڕی. لە روویەکی تریشەوە کە دەڵێین قسەکردن و ئاخافتن، مەبەستمان ئەودەنگەیە کە لەنێو نووسیندا بوونی نییە. " ژاك دریدا" یەکێکە لەو بیرمەندانەی کەهەوڵی بەرجەستەکردنی نەبوونی دەنگ و بێدەنگی لەنووسیندا داوە یان بابڵێین پەی پێبردووە، تەنانەت لای ئەو نووسین دەبێتە یەکەمین تێرم و هەوڵی دۆزینەوەی نووسینەوەی پێش ئاخافتن دەدات، لەروانگەیەکی تەفکیکییەوە هەموو پێودانگە مەییوو و راوەستاوەکانی پێشووتر دەخاتە ژێر پرسیارەوەو هەوڵ دەدات زمانێك بونیادبنێت لەدەرەوەی ئەلگۆی نووسینی فۆنیمی و ئەو چەشنە نووسینەی لەنێو ئاخافتندا دەردەکەوێت، ئەوەی کەئەو کردی دژایەتییەکی بەرچاو بوو لەگەڵ بوونی سێنتەرالیزمی میتافیزیکی، کەخودی رۆژئاوا بەپێی ئەم میکانیزمەیە تا ئەمساتە وەختەش بەرێوە دەچێت. "ژاك دریدا" پێی وایە کەدەبێت نووسین لەنووسەرەکەی ئازاد کرێت تا رەهەندە دەلالی و مەعریفییەکانی بکەوێتە روو، بێگومان دەبێت کار بۆ کۆتایی هێنان بەو بێدەنگییە فیساگۆرییە بکرێت کەبەبێ پرسیارکردن ئەوەی پێی دەگوترێت قبووڵیەتی. ئەمە جگە لەوەی کەدەبێت بروانینە بوونی مرۆڤ لەدەرەوەی نووسین، زمان، تەنانەت ئاخافتنیش و لەلایەکی تریشەوە پێوەندی زمان و ئاخافتن و نووسین لەگەڵ دنیادا بخەینە ژێر پرسیارەوە و بەپێچەوانەشەوە. دەبێت هەوڵبدەین لەپێوەندی زمان بەتوندوتیژییەوە و پێوەندی توندوتیژی بەزمانەوە تێبگەین، ئەمە جگە لەتوندوتیژی زمانی نووسین وەك "ژاك دریدا" توندوتیژی لەنووسینەکانیدا دەباتەوە بۆ پێکهاتەی زمانەوانی زمانی فەرەنسی و بەکاربردنی ئەو زمانە لەلایەن ئەوەوە. لێرەوە ئەگەر بگەڕێمەوە سەر پرسیارەکەتان ئەوە بەپێویستی دەزانم گوتەیەکی رۆماننووس" ئیبراهیم ئەلکەونی" بەنموونە بهێنمەوە کەدەڵێت:(ئێمە ئەو شتانە دەبینین کە نابێت ببینرێت و ئەو شتانەش نابینین کەدەبێت ببینرێت). لەمیانەی ئەم گوتەیەوە لایەنێکی تری کردەی نووسینمان بۆ دەردەکەوێت دیارە بەسەرجەم ژانرەکانییەوە ئەویش بینین و نەبینینە، بینین و نەبینیش لە ئاخافتندا یان نووسیندا لەرێی زمانەوە گوزارشتی لێدەکرێت و ئەمیش بۆ خۆی لایەنێکی جەنجاڵی تری پرۆسێسی نووسینە. "ئۆڤید" شاعیرێکی رۆمانی بووەو لەسەردەمی ئیمپراتۆر"ئەگستس"دا ژیاوە سەبارەت بەنووسین دەڵێت:" نووسین وەك سەما وایە لەنێو تاریکیدا"، ئەمە جگە لەوەی کەدەڵێت:"نووسینەکانم ئەشکەنجەیاندام"، ئەم شاعیرە یەکێکە لەو نووسەرە بەدبەختانەی کەبەچەشنێکی زۆر نالۆژیکی تاوانبارکرا بەوەی کە هۆکاری تێکشکانی سوپای رۆما بەرانبەر بەبەربەرەکان، دەگەڕێتەوە بۆ بوونی شیعرە ئیباحییە سێکسییەکانی ئەو، هەر بۆیە شار بەدەرکراو دوورخرایەوەو نێردرایە شوێنێکی دوور لەمەدەنیەت، تا مردیش نەیانهێشت بگەڕێتەوە. لێرەوە جارێکی تر دەتوانین ئەوە ببینینەوە کاتێك نووسین دێتە نێو ئاخافتنەوە بەدەر لەکاریگەری راستەقینەی، هەردەم کەسانێك هەن دەتوانن لەمیانی ئەوەی کەدەگوترێت تەسەووری زۆر شتی تر بکەن، شیعرەکانی ئۆڤید لەوجۆرە نووسینانە نەبوون تەنها لەنێو دنیای نووسیندا بمێننەوە یان تایبەت بن بەخوێنەرێکی دیاریکراو، بەڵکو لەسەر زاری خەڵکی بوون و بەتەواوی چووبوونە نێو ئاخافتنەوە.

بۆ ناساندنی هەر ژانرێکی ئەدەبی، بەتایبەتیش وەك لەپرسیارەکەدا هاتووە چیرۆك، پێموانییە راستبێت بەپێی پێودانگ و تێڕوانین و کڵێشەسازییەکی تەقلیدی وحازر بەدەست پەلبهاوین بۆ وەڵامدانەوەی، یان هەوڵ بۆ دۆزینەوەی پێناسەی ئیتمۆلۆژی و جۆرەکانی تری پێناسەکان بدەین. رەنگە من وەك خۆم نەمەوێت بزانم ئاخۆ چیرۆك دەیەوێت چیبکات، پەراوێزەکان دەنووسێتەوە، راستییەکان دەڵێت یان هەر شتێکی تر. رەنگە نەمەوێت هەر وەك چۆن تەسەوور و تێڕوانینێکی ئایینی لەپشت هەموو ئەو دنیابینییە میتافیزیکییەی کەدەبێت لەوێوە بروانێتە میتۆد و پرەنسیپی ئایینەکەی، کەچی دێت و هەموو ئەو دنیایە بچووك دەکاتەوە یان بابڵێین کورتی دەکاتەوە و لەنێو کۆمەڵێ دابونەریت و چەشنی جلوبەرگ و سیمگە و سیمبۆل و بونیادی پەرستگەکان و ئێکسسوارەکانی نێویدا جێی دەکاتەوە. رەنگە نەتوانم

هیچ ژانرێکی ئەدەبی کورتبکەمەوە یان بچووکی بکەمەوە ئەمە سەرباری ئەوەی من جێگیرییەك لە کایە ئەدەبییەکاندا نابینم، ئەدەبیات دنیایەکی شلۆق و ناجێگیر و گۆڕاوی هەیە تەنها بەناو هێنان و ئاماژە پێدان ناگەینە مەغزای ئەوەی کەلە قووڵایی ئەدەبیاتدا دەگوزەرێ، تەنانەت ناوهێنانی ژانرێك بەناوێك و ئەویتر بەناوێکی تر جێی مشتومڕە، کێیە بەحیکایەت دەڵێت حیکایەت و بەچیرۆکیش چیرۆك، یان بۆ وای پێدەگوترێت. کاتێك گوێبیستی حیکایەتە سەرزارەکییە ناوازەکان دەبین ناکرێت سەرسام نەبین بەکارێك کەسەرچاوەی یەکەمین گێڕانەوەی نادیار و ونە، دەنگو سەدای گێڕەڕەوە بەرابیەکانی نەزانراوە، دەبینیت لەو کاتانەدا چۆن دوای زنجیرە گێڕانەوەی یەك لەدوابیەکی ئەو جۆرە حیکایەتانە دەکەوین، بەچەندین شێوە تەسەووری یەکەمین کەس دەکەین کەگێڕاویەتییەوە، حەز دەکەین بزانین لەسەرەتادا فلانە حیکایەت چیبووە، بۆ گوتراوەو دەیان پرسیاری تر کەبەدەر لەویستی خۆمان بەمێشکماندا دەگوزەرێت.

مانەوەی ساڵانێکی دوور و درێژی ئەو حیکایەتانە لەدەرەوەی نووسین پرسیارمان لادروست دەکات، تەنانەت هەیانە بەئاسانی لەنووسینەوەیدا، خۆ بەدەستەوە نادات، مەبەستم لەو جۆرە نووسینەوەیەیە کەوەك چەشنێك لە گواستنەوە لەنێو دنیای ئاخافتنەوە بۆ دنیای نووسین بەکاردەهێنرێت. ئەو دەمە رەنگە ئەو چەشنە نووسینەوەیە بیکاتە شتێکی تر، لەکاتێکدا بەدەماو دەمکردن و سەفەرکردنیان لەشوێنیکەوە بۆ شوێنێکی تر بەچەندین شێوە گۆڕدراون و هەر دەشگۆڕێن، بەبێئەوەی بزانین چەند گۆڕدراون یان چەندی تر لەداهاتوودا دەگۆڕدرێن، یان هەندێ حیکایەت بەچەشنێك ماونەتەوە کەزۆرجار گومان دەکەین هیچ گۆڕانێکی بەسەردا هاتبێت. لەهەمووشی سەیرتر ئەوەیە زۆرێك لەم حیکایەتانە پاش نووسینەوەیان سیحری یەکەمجاری خۆیان لەدەست دەدەن و رەنگە لەروانگەیەکی میتافۆرییەوە بمرن، زۆرجار دەگەینە ئەوەی کەرەنگە ئەم حیکایەتانە خۆیان لەبنەڕەتەدا نووسرابێتن و ئێمە بەنووسینەوەیان نووسینی یەکەمجار و بنەڕەتی ئەوانمان تێکدابێت، بۆیە لەخۆڕا نییە "دریدا" بەشوێن نووسینی بەرایدا دەگەڕێت، ئەو نووسینەی دەکەوێتە پێش نووسینەوە. هەست دەکەین زۆرێك لەو حیکایەتانەی کەماونەتەوە بەشێکن لە رۆحی راوییەکانی، یان رۆحی حیکایەتەکان بوونەتە بەشێك لەرۆحی راوییەکان. حیکایەت و گێرانەوە سیحرو تەلیسمی تایبەت بەخۆیان هەیە، ئەتمۆسفێر و تۆپۆگرافیای تایبەتیان هەیە، هەمیشە ئەوانن نەك هەر زەمەن وەك ئێمە لێی حاڵیبووین تێپەڕدەکەن، بەڵکو دەتوانن نەفییکەن و بیسڕنەوە، دەتوانن ئەودالّی گەڕانمان بکەن، خۆشییەکی بێکۆتامان پێبەخشن، تەنانەت لەگەڵمان بدوێن، یان وامان لێبکەن لەگەڵیان بدوێین. "عەقاد" دەرهێنەری فیلمی"پەیام" لەچاوپێکەوتنێکیدا باس لەوە دەکات چۆن لەدوا بەشی فیلمەکەیدا، ئەو بەشەی کە پەیامبەر دوا وەسیەت و وتەی خۆی بەموسڵمانان رادەگەیەنێت، نەیتوانیوە هەموو ئەو خەڵکە پێکەوە بخاتە گریان تا بەڕێکەوت لەیەکێك لەبازاڕەکاندا حیکایەتخوانێك دەبینێت کەبەتەواوی لەکاتی گێڕانەوەی حیکایەتەکانیدا گوێگران سەرسام دەکات و لەناخەوە دەیانهەژێنێت، هەر بۆیە لەگەڵ ئەو حیکایەتخوانە رێکدەکەوێت لەرێی گێڕانەوەوە ئەو ژمارە زۆرەی ئەکتەران پێکەوە بخاتە گریان، دیارە وەك لەفیلمەکەدا دیارە ئەو حیکایەتخوانە چ توانایەکی هەیە و بەبێ ئەویش هەرگیز ئەو بەشەی فیلمەکە هێندە تراژیدی نەدەبوو. لەکاتێکدا حیکایەتخوانی بێتواناو حیکایەتی ناشرین و بێپێز، دەرفەتی مانەوەیان نییە و رەنگە نەشبووبێت و نەشبێت. بەڵام چیرۆکنووسی بێتوانا و چیرۆکی ناشرین و بێپێز هەبوون و دەشبن، لێرەوە زۆر شتمان بۆ روونەدەبێتەوە تەنانەت پێبزانین یا نەزانین گەیشتووینەتە خاڵێکی زۆر کریتیك لە جیاوازی ئەو دوو دنیایە، دنیایەك کەناچاری گوێگرتنت دەکات و دنیایەك ئەوەی دەیەوێت بیلێت تێکستی نووسراوەو خوێنەر ئیختیاری خوێندنەوە یان نەخوێندنەوەی هەیە، لە حیکایەتدا حیکایەتخوان بوونی هەیەو بەبێ ئەو حیکایەت چێژی خۆی لەدەست دەدات، واتا ئەگەر کەسێکی بێتوانا لەهونەری گێڕانەوەدا بیگێڕێتەوە حیکایەتەکە سیحرو تەلیسم و جوانییەکانی خۆی لەدەستدەدات، کەچی لە چیرۆکدا خوێنەرە خۆی لەمیانەی خوێندنەوەوە چیرۆکەکە لەزەینیدا بەرجەستە دەکات و بەشێوەیەك لەشێوەکان نووسەر غائیبە و دەبێت غائیبیش بێت.

"رۆلان پارت" دەق دەکاتە بنەمای سەرەکی لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی ئەدەبی، بیۆتیکا کاری بەوە نییە نووسەر مەبەستی چیبووە و بیری لەچیکردۆتەوە."پارت" لەکتێبی"پلەی سفری نووسین"دا ئاماژە بەنووسینەکانی هێمنگوای و ئەلبێر کامۆ دەدات لەو رووەوە کەهەوڵدانێکن بۆ نزیك بوونەوە لەنووسینی سپی یان نووسین لەپلەی سفردا، چ وەك سادەیی و چ وەك نزیکردنەوەی نووسین لەبێلایەنی و خەفەبوون و خامۆشی، بەڵام دیارە ئەمەش مەحاڵە چونکە خودی

ئەو جۆرە نووسینانەش دەبێتە شێوازێکی نووسین، ناشکرێت تەسەووری نووسین لەدەرەوەی شێواز و فۆرمێکی تایبەتدا بکەین. ڕوودانی کردەی نووسینیش لەکایەو مەودایەکی زەمەنیدا ئیشکالێکی ترە، بەواتای پەیوەست بوونی بەمێژوویەکی دیاریکراوەوە، مێژوویەك کەخۆی جێگەی پرسیارە."فاسکیز" دەڵێت:(لەکاتێکدا ئەگەر پێوەندی نێوان چەشن و جۆرە جیاجاکانی کۆمۆنیتە یەك لەدوای یەکەکان لە رەهەندی زەمەندا، لەپێوەندییەکانی گردکردنەوەو کەڵەکەبوون زیاتر نەبێت، ئەوە هیچ جۆرە پێوەندییەکی راستەقینە لەنێوان ئەو کۆمۆنیتانەدا بوونی نامێنێت و لەگەڵ نەمانی ئەو پێوەندییانەش مێژوو بوونی نامێنێت). مێژوو ناشرینترین پانتاییەکە کەناچارین لەبارەیەوە بدوێین یان ئاماژەی پێبدەین، گەرچی وەك خۆی بوونێکی سەربەخۆی نییە ئەوە ئێمەین دەستنیشانی دەکەین، تەنانەت زۆرجار بۆی دەگرین، شانازی پێوە دەکەین، بیری دەکەین و زۆر شتی تر. سەیرم لەو نووسەرانە دێت مێژوو بەو چەشنە دەبینن کەهەیە، واتە هەبوونێك کەلەدووتێی بەڵگەنامەو کتێب و دەستنووس و شوێنەوار و شتەکانی تردا ماوەتەوە، پێم سەیرە کەسێك بەڕاستی پێی وابێت بۆ نموونە"سەلاحەدینی ئەیوبی" پیاوچاکە،ئازایە،قارەمانە و دەیان شتی تر، بەڵام نەزانێت ئەم پیاوە دەرئەنجامی نەدانەوەی خاچێکی مەسیحییەکان کەموسڵمانەکان لەشەڕدا دەستیانکەوتبوو، بووە مایەی سەربڕینی سێهەزار کەسی موسڵمان کەلای مەسیحییەکان دەستبەسەربوون، بەبێئەوەی هیچ باکی پێی هەبێت. بەلامەوە سەیرە کەسێك پێی وابێت سمکۆی شوکاك سەرکردەیەکی راستەقینەی بزوتنەوەی ناسیۆنالیستی کوردە، وەك ئەوەی کتێبەکانی مێژوو بەئێمەی دەناسێنن، بەڵام نەزانێت ئەم پیاوە شارێکی کوردنشینی وەك مەهابادی فەرهودکرد، پێچەوانەی هەموو داب و نەریتێکی میوانداری"مار شەمعون" ی میوانی کوشت و چەندین نموونەی تر کەتەنها لەچەتە دەوەشێتەوە، موزەیفی مێژوو یان زەیفی نووسینەوەی کتێبەکانی مێژوو لەرادەیەکدایە کە جێگەی پێکەنینە، ئەگەر بڕوانینە هەندێك لەو کتێبە مێژووییانەی ئێستا لەقوتابخانەکانی هەرێمدا دەخوێندرێت، دەستکاریکردن و هەڵگێڕانەوەی زۆر ڕووداوی نزیك دەبینیتەوە، جا چجای ئەو ڕووداوانەی کە ساڵانێکیان بەسەرداچووە، ئەمە جگە لەوەی جیاواز لە کتێبەکانی مێژووی هەموو دنیا، هەر کەسایەتی و زاتێکی سیاسی کەئاماژەی پێدراوە، بەتایبەت میرەکان بەوەسفی ئازایەتی و مەردایەتی و پیاوچاکیان دەستی پێکردووە، زۆر گەڕاوم لەیەکێك لەو کتێبە مێژووییانەی خۆماندا پیاوخراپێك ببینمەوە، یان هەر هیچ نەبێت لایەنە نێگەتیفەکانیانم بکەوێتە بەرچاو، بەڵام چنگم نەکەوت، هەرچی میرو بەگ و ئاغا و شێخ و سەرۆك خێڵ و هۆز و تیرەمان هەبووە و هەیە هەمووی پیاوچاکبوون . جا ئەدەبێکیش کەلەمرۆدا هەیە، بەشێکی کەمی نەبێت ئەگینا زۆربەی نەیتوانیوە سنووری ناشرینییەکانی مێژوو تێپەڕ بکات. بەڵکو هەر بەریتمی ئەو ناشرینییەو دووبارەکردنەوەی ئەوەی کەهەیە هەوڵی خۆسەپاندن دەدات. هەر بۆ نموونە ڕۆمانی"بەفر"ی "ئۆرهان پاموك" یەکێکە لەو ڕۆمانانەی کەتەجاوزی مێژووی سەردەستی پێناکرێت و ناتوانێت بەپێچەوانەی شەپۆلەکانەوە مەلەبکات و دەتوانین بڵێین توانی ببێتە یەکێك لەنووسینە ئەدەبییە ناشرینەکانی دنیا. بۆیە لەخۆڕا نییە نووسەرانی وەك کافکا و بۆرخیس، هەموو ئەوەی کەپێشتر هەیەو زانراوە لای ئەوان تووشی وەرچەرخان دەبێت دەگۆڕدرێت، سەبارەت بە ناجێگیری شوێن وکات، مێژوو، زەمەن و تەوزیفکردنی لەنووسیندا دەتوانین لە چیرۆکەکانی بۆرخیس–دا بەڕوونی بیبینینەوە. ڕەنگە بۆ ناسینی چیرۆك پێویست بێت پاش "ئێدگەر ئالن پۆ" بگەڕێینەوە بۆ لای بۆرخیس، ئەوکات زۆر شتمان بۆ کەشف دەبێت، بەو پێیەی تەکنیکێکی لوغزئامێز وگرێچنێکی دووبارە بۆوەی ناکۆتا بەکاردەهێنێت بۆ بەدەستهێنانی سەرسامی بەرانبەر بە بوون و زیندەگی، جدییەتی ئەو نووسەرە لەنێوەندی ناماقووڵی و نالۆژیکی شتەکاندا هەوڵدانێکە بۆ رامکردنی ئاستەم، یان سەلماندنی ئاستەم، سەیرە نووسین ببێتە هەوڵێك بۆ سەلماندنی مەحاڵ و ئاستەم، بگرە شتێکی جوانیشە بەتایبەت ئەگەر خۆت بدەیت لەئەرگۆمێنتە جەوهەرییەکانی ئیشکالییەتی سروشتی جیهان و مەعریفەو زەمەن و خود و زۆر شتی تریش. دەتوانین بڵێین هەموو ژانرە ئەدەبییەکان بەدەر لەماهییەت و پێناسە و پێودانگە تەقلیدییەکان، بۆ خۆیان پرسیارن، بۆ دەبێت هەبن، یان تا کەی دەبن و دەگەنە کوێ. ئاخۆ دەکرێت پۆلێنبکرێن و جیابکرێنەوە، یان ئەگەر لەڕوانگەیەکی لاکانییەوە تێیی بڕوانین ئاخۆ داواکارییین، دیارە نەك وەك تێرکردنی هەندێك پێداویستی، بەڵکو وەك هێماکردنێك بۆ چەشنێك لەئامادەبوون و ئامادەنەبوون، ئەگەر نەڵێین لەبنەڕەتدا"بانگکردنی ئەویترە"و گەڕانە بەشوێن خۆشەویستیدا، یان تۆ بڵێی بتوانین بڵێین نوسین حەزە، دیارە وەك هیگڵیش سەبارەت بەحەز دەڵێت:(حەز حەزێکە لەحەزی یەکێکی دیکە، بەمانای حەزکردن

لەدانپێدانانی کەسێکی دیکە). یان ئەمانە هیچیان نین و شتێکی ترە، هەر بۆ نموونە وەك لای "سارتر" بۆ دەربڕینی قێزەو لای"کامۆ"هیچی و لای"بیکیت"بێهووددەیی.

زانیار محەمەد:چیرۆکەکان با لەخەیاڵەوە هاتبن و نووسرابنەوە، بەڵام ئاخۆ بەشێك نین لەدنیای ئێمە؟ یاخود چیرۆکەکان خاوەنی دنیایەکی سەربەخۆن؟

یوسف عیزەدین: کاتێك دوو کەس دەیانەوێت بیر لەیادەوەرییەکی هاوبەشی خۆیان بکەنەوە، ئەوە بێگومان بەپشت بەستن بەتوانای وەبیرهاتنەوە، ڕەنگە هەردووکیان هەمان یادەوەری هاوبەشیان بەهەمان شێوە بیرنەکەوێتەوە و نەکرێت هەردووکیان وەك یەك وبەهەمان شێوە و لەهەمان گۆشەنیگاوە بیهێننە پێشچاویان و لەزەینیاندا بەرجەستەی بکەن. ئەمە جگە لەوەی وەیادهێنانەوەی یادەوەرییەك کەمجار تەنانەت لای کەسانی ئاساییش وەك خۆی دێتەوە یاد، زۆر هۆکار هەن کاردەکەنە سەر پرۆسێسی وەبیرهێنانەوەو بیرکردنەوە لە هەر شتێك کەپێشتر ڕوویدابێت، تەنانەت ئەگەرێکی زۆری تێکەڵکاری و لەبیرچوونەوە و ئاوێزانبوونی خەون بەیادەوەرییەکی ریالیتی هەیە، ئەمە جگە لەوەی ئەگەر مەبەست بێت یادەوەرییەکە بگێڕدرێتەوە، ئەوا جارێکی تر بەویست یان بەدەر لەویستی ئەو کەسەی کەدەیگێڕێتەوە قابیل بەگۆڕان و تێکدان و پاش و پێشخستنە، دەکرێت بڵێین هەست و نەستی کەسەکە و زۆر هۆکاری سایکۆلۆژی ڕۆڵیان هەیە لەبیناکردنێکی سەرلەنوێی ئەوەی کەوەبیردەهێنرێتەوە. لەرۆژهەڵاتدا جیاوازی گێڕانەوەکان زۆر زیاترو بەشێوەیەکی بەرچاوتر دەکەوێتە پێشچاو، تەنانەت ئەو کاتانەی کەکۆمەڵێك کەس پێکەوە دەڕواننە ڕووداوێك. سەبارەت بەمە باسێك هەیە کەگوایە ئینتلیجنسێکی ئینگلیز لەیەکێك لەشارەکانی ڕۆژهەڵات، بەچاوی خۆی ڕووداوی کوشتنی زەلامێك دەبینێت، بەڵام دواتر هەر وەك ئەوەی ڕووداوەکەی نەبینیبێت کاتێك بەجیاجیا دەست دەکات بەپرسیاکردن لەو خەڵکانەی کە ڕووداوەکەیان بینیوە، دەبینێت هەریەکەی شتێکی جیاوازی لەویتر بۆ دەگێڕێتەوە، ئیتر هەیانە ئەوەندەی پێوە دەنێن کابرا سەرسام دەکەن، بەڵام پاش چەند رۆژێك کەدەپرسێتەوە سەیر دەکات، کار لەکار ترازاوە و ڕێك ڕووداوەکە بۆتە حیکایەتێکی خەیاڵی کە هیچ پێوەندییەکی بەراستی ڕووداوەکەوە نییە. ئەمە بۆخۆی نموونەیەکی ئاشکرایە لەحەزی شاراوەی مرۆڤ بەگشتی و خەڵکی ڕۆژهەڵاتییش بەتایبەتی بۆ گێڕانەوە و تەنانەت گۆڕینی ئەوەی کەبەچاوی خۆی بینیویەتی، ئەمە لەکاتێکدا کەمەرج نییە دوو کەس یان چەند کەسێك، ڕووداوێکی ترسناکی دیاریکراو وەك یەکتر ببینن، ترس لەو حاڵەتانەدا کاریگەرییەکی زۆری لەسەر بینین هەیە، سەرباری هەموو ئەوەی لەنێو کەسی بینەردا پەنهان و شاراوەیە، لەرووی سایکۆلۆژییەوە زۆر حاڵەتی سەیر هەیە هەر بۆ نموونە جۆرێك لە هەلوەسە هەیە وا لەو کەسەدەکات کەئەو حاڵەتەی تێدا بەدیدەکرێت، جەستەی خۆی بەدەر لەخۆی و لەحاڵەتی جووڵاندا ببینێت..."پاولۆ کۆییلیۆ" دەڵێت:(وەیادهاتنەوەی ساتەوەختێکی پڕترسی ڕۆژگارێکی بەسەرچوو بەسە بۆ ئەوەی کەوابکات لەگەڵ هاتنی هەر بەیانییەکی نوێدا هەمان ڕۆحی پڕ لەترس و تۆقین لەتۆدا دووبارە ببێتەوە). نابێت ئەو ڕاستیەشمان لەیاد بچێت کەهەموو شتەکان وەك یەك لای کەسە جیاجیاکان مەئلوف یان نامەئلوف نین. ئەمە لەنێو شارستانیەت و ژیارە جیاجیاکانیشدا دەبینرێتەوە، یەکەمجاری بینینی شتەکان سیحرو سەیر وسەمەرەیی خۆی هەیە، تەنانەت هەندێ جار ترس و ترسناکییش لەخۆدەگرێت، ترسان وخۆ شاردنەوەی خەڵکی گوندەکانی زۆر شوێن کاتێك بۆ یەکەمینجار ئۆتۆمبیلیان دیوە، یان بەسەرهاتی ئەو ئاغایەی بۆ یەکەمینجار تفەنگی بنیوەو بۆ ئەوەی کە بزانێت بەڕاست مرۆڤ دەکوژێت لەسەر یەکێك لەپیاو ماقووڵەکانی خۆی تاقیکردۆتەوەو کوشتویەتی دواتر لەبەر سەیری ئەو شتەی کەبۆیەکەمینجارە دەیبینێت و شاگەشکەبوونی ئاگای لەوە نەماوە کەسێك لەبەردەمیدا لەخوێنی خۆیدا گەوزاوە. هەندێ شارستانیەت هەبوون زاناکانی لەسەردەمێکدا زۆر راستی زانستییان کەشفکردووە، کە لەئێستاشدا جێگەی سەرسامییە، بەڵام لەنێو خودی ئەو شارستانییەتانەدا لەو کاتەشدا جێگەی سەرسووڕمان نەبووە و ئاسایی بووە. هەروەك شارستانییەتی هندییەکانی باکووری هندستان و بەتایبەتیش لەسەردەمی گۆپتادا، زانایانی ئەو شارستانیەتە لەو کاتەدا و پێش هەموو زانایانی شارستانییەتەکانی تر، گەیشتوونەتە ئەو راستییەی کەگەردوون بێکۆتایەو توانیویانە مەودای درێژی دەوری زەوی بخەملێنن کە هیچ جیاوازییەکی وای لەگەڵ پێوانەی ئەمڕۆدا نییە. تەنانەت هیندییەکان بەتایبەت باوەڕدارانی"شیڤا"

یەکەمین میلەتێکن بگرە تائێستاش کەتوانیبێتیان وەك پێوەندییەکی دوولایەنەی ئاسایی بڕوانە پێوەندی سێکسی ژن وپیاو و هەرگیز سێکس کردن وەك تاوان و گوناھ سەیر نەکەن و هچ جۆرە وشەیەکی وەك زینا و فاحیشەو هەموو ئەو وشانەی بۆنی نێرسالاری لێدێت لەفەرهەنگ و زمانیاندا نەبێت، جیاواز لەهەموو کولتوورەکانی تر سێکس لای ئەوان کارێك نییە بۆ زەلیلکردنی مێینە، یان بۆ بەزەلیل بینیی مێینە. ئەگەر ئێمە وەك نامەئلوفێك بڕوانینە ئەوەی ئەوان، بەلأم ئەمە لای ئەوان شتێکی مەئلوفە، هەروەك چۆن تێڕوانینی نائاساییانەی ئێمە بۆ فێستڤاڵی"کاسیا جا" کە بەمەبەستی رزگاربوون لەشتە خراپەکان و دوورخستنەوەی تاریکی وەك هێمایەکی هێزە شەڕانگێزەکان، لەشەوێکدا هەموو باوەڕدارانی"شیڤا" مۆم دادەگیرسێنن، دەچنە سەر لوتکەی چیاکان و ئاگردەکەنەوە، نەگۆڕانی ئەم قەناعەتەشیان لەمرۆدا ئەوەندەی تر ئەو کەشەیان و چەندین کەشی لەو چەشنە دەکاتە شتێکی نائاسایی.

بۆیە لەهەولَی وەلأمدانەوەی پرسیارەکەتاندا کە ئاماژەتان –دنیای ئێمە– داوە، دەمەوێت بلَێم ئەم دنیایەی ئێمە بۆ خۆی شوێنێکی نائاسایی و پڕ لەدنیایەك خورافات و ئەفسانە و سیحر و شەعوەزەو شتی لەو بابەتەیە، هێشتاکە چەندین درەخت و شاخ و رووبار و پەرستگەو نزرگەو مەزارو شوێنجێگەی بەناو پیرۆز لەدنیادا هەن و بەردەوام خەلَکانێکی بەژمارە یەکجار زۆر روویان تێدەکەن و هەموو ئەو گۆڕانکارییە مەعریفی و زانستی و فیکرییانەی کەلەدنیادا هەر لەسەردەمی رێنیسانسەوە روویانداوەو روودەدەن کاریان نەکردۆتە سەر زەینی هیچ کامێك لەوانەی کەئاستەمە باوەڕ بکەیت هێشتاکە ئەمانە سەرباری بوونی راستەقینەیان لەدنیای ئەمڕۆدا بەئەقلَیەتی کەسانی هەزارساڵ لەمەوپێش دەگوزەرێن، ئەمانە کەمینە نین بەلَکو رێژەی هەرە زۆری خەلَکانی دنیان، گلۆبالَیزم و میدیا و سینەما و تەنانەت بەشێکی بەرچاوی ژانرەکانی ئەدەب و هونەریش لەخزمەت پاراستنی هەموو ئەو باوەڕ و تەقلیدە سەیر و سەمەرانەدایە. چی لەوە سەیرتر هەیە مرۆڤ بەبێگوێدانە ئەوەی لەدنیای مەعریفەو زانستدا دەگوزەرێت، هەلَگری چەندین خورافات و بیرۆکەی میسیۆلۆژی و قەناعەتی ئایینی سەیر و سەمەرە بێت، لەهەمووشتێکیش زیاتر برەوی پێبدرێت. وەرە تۆ بڕوانە مەرگ، لەکاتێکدا پرۆسەیەکی بایەلۆژی زۆر ئاسایی و حەتمییە، بەلأم زۆرینەی خەلَکی دنیا سەرباری زانینی ئەوەی پەیوەستە بەمەرگەوە، کەچی هێشتاکە دەستبەرداری وەهم و خەیالَی ژیانەوەی پاش مەرگ نەبوون، باشە بەچی بزانین ئێمە لەسەردەمی فیرعەنەکاندا یان سەردەمە بەسەرچووەکانی ئەو جۆرە تێڕوانینانەدا ناژین، بەچی بزانین دنیا گۆڕاوە و ئێمە لەچاخێکی تردا دەژین لەکاتێکدا ئاستی تێڕوانینی مرۆڤ بۆ شتە هەستیارەکان هەمان ئاستی تیڕوانینی سەردەمانێکی بەسەرچوو بێت. تۆ بلَێی مانەوەی هەموو ئەوەی مرۆڤ پێش هەزاران ساڵ بەدەر لەلۆژیك و زانست و پێی گەیشتووە، لەئەنجامی ترسی مرۆڤ لە مەجهول تا ئەم ساتەوەختە مابێتەوە. رەنگە"باسکال" بەخۆڕا نەلَێت:(ئەوەی لەرزم لێدێنێت بێدەنگی ئەبەدیی فەزا ناکۆتاکانە). ئیدی زۆربەی ئەوەی لەمڕۆدا لەم دنیا بەناو مۆدێرن و میکرۆڤیزیۆنیەدا روودەدات، شتگەلێکی ناماقووڵ و عەجایبن، لەنێو جەرگەی رۆژئاوادا"ساتانیستەکان" پەیدادەبن و چەندین گەنجی خوێندەوار رادەکێشن و دواجار بەو پەڕی قەناعەتەوە ئامادەکرێن ببنە قوربانی کەشێکی خورافی و سەربڕدرێن، یان خۆیان بکوژن."ئیلۆهیم"ییەکان گروپێکی ترن و بەهاریکاری چەندین دەولَەمەند بەتەمای دروستکردنی شوێنجێگەیەکی یەکجار سەیرن، بۆ پێشوازیکردنی"ئیلۆهیم" ئەودەمەی لەئاسمانەوە بەسەردان دەگەڕێتەوە سەر زەوی. ئەمانە باوەڕیان وایە پاش مردن "ئیلۆهیم"لەرێی کلۆنکردنیانەوە دروستیان دەکاتەوە، واتە تەنها ئەوانە دروست دەکرێنەوە کەسەر بەو گروپەن و دەتوانن جارێکی تر بژێنەوە، ئەندامانی ئەم گروپەش کەسانێکی نەخوێندەوار نین، زووربەیان دکتۆر و ئەندازیار و خاوەن بڕوانامەن و لەسەرجەم ولأتانی دنیادا نوێنەریان هەیە، کۆبوونەوەی تایبەتیان هەیە، سەما و کەشی سێکسییان هەیە، دنیایەك لایەن و هێز لەپشت کەوالیسەوە پشتگیریان لێدەکات، لەپشت هەموو ئەوەی ئەمانەو هاوچەشنەکانیان دەیکەن دنیاك شتی شاراوە و نهێنی هەیە. ئێمە لەرۆژگارێکدا دەژین تا بینەقاقای نغرۆی وەهم و خورافەیە، نغرۆی تیرۆر و کوشت و کوشتارێکی بێ وێنەیە، تەنانەت گوتەکەی"دۆرکهایم"یش بەدرۆ دەخاتەوە کەدەلَێت:(لەگەڵ پێشکەوتنی پرۆسەی شارستانیبوون ژمارەی کوشتن کەم دەبێتەوە و روو لەکەمبوونەوە دەکات لەپێناو). بەلأم ئەمە وەك ئێمە لەئێستادا دەیبینین کەی وایە، ئەمە جگە لەوەی پرۆسەی گۆڕانی دنیا لەلایەن زلهێزەکانەوە پرۆسەیەك نییە حیساب بۆ تاکە کەس و مافەکانی مرۆڤ و ئەو شتانەی تر کەهەرخۆیان بانگەشەی بۆ دەکەن بکات. بەناوی گۆڕینی دنیا و میللەتانەوە رەئیس

عەشیرەت و هێزەکانی جەهل و داکۆکیلێکەرانی چاخە تاریکەکان و جەللادەکان و دەیان هێزو لایەنی ناشرینی تر، لەجێی جەللادەکەی تر دادەنێنەوە و ئەوەی گورزی کوشندەی بەر دەکەوێت کەسە ئاساییەکانن، ئەو کەسانەی ئەندامی پێکهاتەی هۆز و تیرە و خێڵ و دەستە و تاقمە ئایینییەکان نین، ئەوەی گورزی بەر دەکەوێت خەڵکێکی خوێندەوارە، کەدەبێت لەمەو دوا بەپێی دڵی دنیایەك گەورە پیاو و گروپ و تاقم هەڵسوڕێ، بیربکاتەوە، بنووسێت. ئەمەیە ئەو دیموکراسیەتەی کە پێشتر بانگەشەی بۆ دەکرا، ئەمەیە گلۆباڵیزم لەجێی دیکتاتۆرێك سەدان دیکتاتۆری بچکۆلەت بۆ دروست دەکات، لەجێی ئەوەی مرۆڤەکان لەزیندانەکاندا بکوژرێن، لەپەناو پاسارەکاندا دەکوژرێن و هەر کەسیش نازانێت چۆن کوژراون، ئەمە ئەو دنیا نوێیەیە کەبەناوی ئازاکردنی ئافرەتانەوە، لە پێودانگە کۆمەڵایەتییە دواکەوتووەکان، بەناوی رزگارکردنی لە خێزان، باوك،برا،مێرد، دەیکاتە بوونەوەرێك کەلەهەموو شوێنێکدا دەبێت چاوەڕێی ئەوە بێت پەلامار بدرێت، بفرێندرێت،دەستدرێژی سێکسی بکرێتە سەر و هەر ئەم دنیایەشە دەیکاتە بابەتی فیلمە سێکسییەکان. دیارە هەر ئەم سیستەمەی ئێستای دنیاشە دەیەوێت بەتەواوی خۆشەویستی مابەینی مرۆڤەکان نەهێڵێت، بۆ هەموو شتێك ئەڵتەرناتیڤێکی موزەیەف بدۆزێتەوە. خودی ئەو سیستەمەی کەئێستا حوکمی دنیا دەکات پێویستی بەزۆرترین ژمارەی کوژراوە، پێویستی بەبوونی تیرۆر و تیرۆریستانە.لەم هەموو جانجاڵی و ئاشووبەدا دەبێت ئەوە لەبەرچاو بگرین کەکردەی نووسین هەر لەم دنیایەدا دەگوزەرێ، بەو مانایە نا کەدەبێت ببێتە ئاوێنەی ئەم واقیعە ناشرینە، بەو مانایەنا کەدەبێت وێنەیەکی فۆتۆگرافی واقیعمان پیشان بدات، کەس پێویستی بەبینینی دەقاودەقی هەموو ئەو شتانە نییە کەلەدنیادا روو دەدات، میدیاکان بەزیادەوە ئەمە دەکەن، بگرە بەدووبارەکردنەوەی چەندین جارەی وێنەی کوژراو و لاشە پارچەپارچەکراوەکان و دیمەنی کوشتارگەکان، هەموو ئەمانەیان کردە شتگەلێکی ئاسایی و مەئلوف. ئەمڕۆ دنیا هێندەی گەورەبوونی هەوڵی بچووك بوونەوە دەدات، هێندەی قەرەباڵغ بوونی هەوڵی خۆچۆڵکردن دەدات، هێندەی زۆربوونی هۆکارە تەکنەلۆژییەکانی بینین و وێنەگرتن و وێنە پیشاندان، هەوڵی نەبینین و سڕینەوەی وێنە جوانەکان و پیشان نەدانیان دەدات. کاتێك"پیتەر زلۆتەر دایك" دەڵێت:(من سەر بەو گروپە فەلسەفییەم کەگاڵتەجاڕی دەنووسمەوە). بەخۆڕایی واناڵێت و هەروەها سەرپێیش خۆی لەکایەناسی و گلۆبالگەرایی نەداوە. بۆیە بمانەوێت و نەمانەوێت ئەمڕۆ ئێمە لەدنیایەکی ترسناك و دزێودا دەژین، دنیایەکی بێلەنگەر و ناهاوسەنگ و نابەرابەر، دنیایەك زۆر ترسناکترە لەو جەنگەڵەی مرۆڤی بەرایی تێدا ژیاوە. بەڵام هەموو ئەوەی کەلەبارەی دنیاوە دەیزانین و دەیبینین، یان راڤەی دەکەین و لێیوردەبینەوە، هەموو ئەو لۆژیك و سنوورانەی پێشکردەی نووسین هەن، لەئاست موجازەفەی نووسەرێکدا بۆ کەشفکردنی مەجهول و خستنە رووی نەزانراوەکان دەستەوسانن. پێموایە نووسەری جدی جا لەهەر ژانرێکی ئەدەبیدا خۆی تاقیبکاتەوە، وەك کەسێکی ئاسایی ناڕوانێتە فۆرمالیتەو ناوەڕۆکی شتەکان، بەسادەیی ناتوانێت مامەڵە لەگەڵ ریالیتەو ئیماژی حەقیقەتی شتەکان بکات وەك ئەوەی هەن، ئەگەر وابن ،چونکە خودی حەقیقەت وەك چەمکێك یەکێکە لەچەمکە هەردەم ناجێگیر و شلۆقەکان. ئاشکرایە ونبوونێك یان وێڵبوونێك لەکردەی نووسینی ئەدەبیدا هەیە، تەنانەت زۆرجار دەستەوسانی و بێهوودەییەکی قووڵ ئامادەیی هەیە کەدواجار خوێنەر دەباتەوە بۆ نێو پاساژە تاریك و ترسناکەکانی ناخ. ئەدەبیاتێك کەبەگشتی جوانی دەبەخشێت، کار لەتۆپۆگۆافیایەکی خەیاڵیدا دەکات کەزەمەن، شوێن و هەموو شتە نەویستراوەکانی تێدا فەرامۆش دەکرێت. نووسینە جوانەکان تەلیسم و سیحر و ئەتمۆسفێری تایبەت بەخۆیان هەیە، گەڕان و ئەودالبوونی تێدایە کە زۆرجار بەگەڕان و ئەودالبوونی سۆفییەکان دەچێت."شبلی"دەڵێت:(ئەمە مەجنونی بەنی عامیرە، ئەگەر لەبارەی لەیلاوە پرسیاری لێکرابا، دەیگوت من لەیلا–م، لە لەیلا–دا خۆی غایب دەکرد تا دیمەنی لەیلا بهێڵێتەوە، لەهەموو مانایەك غایب دەبوو بێجگە لەلەیلا و هەموو شتەکانیشی بەلەیلا دەبینی). لەقوڵایی ئەدەبیاتی جدی و جواندا، لەدەستدان و نەبینینەوەی شتێك یان شتەکان هەیە، کردەی نووسینیش وەك گەڕانی مەجنونە بەشوێن لەیلادا، عەشق و سەوداسەریی نووسەرە مەجنون ئاساکانە کەدەیانەوێت لەیلا–یەکی نەبوو بدۆزنەوە، یان دەیانەوێت لەیلا–یەك بدۆزنەوە کەئەوان پێیان وایە هەیە. بەبۆچوونی من بۆ رامکردنی جوانییەکی نەبینراو، دەبێت بەشوێن پێوەندییە نهێنی و پەنهانەکانی نێو شتەکاندا بگەڕێین، بەشوێن دۆزینەوەی خەیاڵێکی بێکۆتادا ئەودالْ بین، دوورکەوینەوە لەرۆتیناتی واقیع و هەوڵ بدەین دنیایەك لەتاڵەهەوداکانی تیشك و تەم و شتە نەبینراوەکان بچنین، ئاشکراشە ئەگەر

دروستکردنی دنیایەکی جیاوازی ئەدەبی لای نووسەرانی تەقلیدخواز و مۆمیاکراو و عەنتیکەو داوەڵەکانی دنیای بەناو ڕۆشنبیریی ئەمڕۆ وەهم بێت، ئەوە لای نووسەرانی موجازیف و موغامیری ڕێگە مەجهولەکان، نەبینراوەکان، کەشفنەکراوەکانی ئەدەبێك کەبیەوێت جوان و چێژبەخش بێت، خودی ئەم دنیا ئەدەبییە ناشرینەی ئەوان، واقیعێکە کەدەمێك ساڵە سەردەمی بەسەرچووە و بۆتە مۆدێلێکی یەکجار کۆن. ئەمە نەك هەر لای ئێمە بەڵکو لەدنیادا وایە، تەنانەت لەبواری هونەریشدا، دەرهێنەری بەتوانای جەزائیری"محەمەد ئەلئەخزەر حەمینا" خاوەنی فیلمی"بەسەرهاتی ساڵەکانی پشکۆ"، سەبارەت بەهونەری جەزائیری دەڵێت:" هونەری جەزائیری لەزەلکاودایە" ئیدی لای ئێمەش زۆر کەسانی وریامان هەن، ئەو زەلکاوە دەبینن کە ئەدەب و هونەری کوردی تێدا دەگەوزێت. ئیدی هەش بەسەر نێوەندی ڕۆشنبیری وڵاتێك کە پارەی خەیاڵی بۆ فێستڤاڵی بێمانا و یادکردنەوەی نووسەر و هونەرمەندە مۆمیاکراوە عەنتیکەکانی ئەدەب و هونەر سەرف دەکات، لەکاتێکدا هەموو ئەوەی کەلەگەڵیان نییە بەئەدیب و هونەرمەندان و نووسەرانەوە بەر نەفرەتی فەراعینەی بەناو ڕۆشنبیری ئەوان کەوتوون و دەکەون.

زانیار محەمەد:**خەیاڵ چی بەسەر چیرۆك دەهێنێت؟ ئاخۆ ئەوەی خەیاڵ بەچیرۆکی دەکات، فیلکردنێکی ئیستاتیکی نییە؟**

یوسف عیزەدین: لەنێو زۆرێك لەحیکایەت و ئەفسانەکاندا ئاوێنەیەك هەیە دنیات پیشان دەدات، نەزانراوەکانت پێدەڵێت، ئامۆژگاریت دەکات، سەرباری زۆر شتی تر. ئەمە شتێکی خەیاڵییە، بەڵام ئاخۆ سەیر نییە تەکنەلۆژیا لەمڕۆدا ئەم خەیاڵەی بەچەشن و شێوەیەك کردبێتە واقیع. یان کاتێك دەگەڕێینەوە بۆ زۆرێك لەتیۆرییەکان، دەبینین چۆن پێشوەخت لەمنداڵدانی یۆتۆپیادا دروست بوون، ئەگەر بمانەوێت لەچەمکی هیترۆتۆپیاکەی "میشێل فۆکۆ" تێبگەین، دەبینین بەتێڕوانینی نێو ئاوێنەیەك دەچێت کەکەسێك بەتێڕوانینی دەگاتە حەقیقەتی بوونی شتەکان و بەڵام لەهەمان کاتیشدا نەبوونیان چونکە ناتوانێت تەجاوزی ئەو خاڵە بکات کە شتەکانی لەوێدا پیشان دەدەن. شێوان و شپرزەییەك هەیە لەزەینی مرۆڤدا، سڕینەوە هەیە، قەناعەتی نامۆ و سەیر هەیە، نازانم ئێمە چەند دەتوانین قەناعەت بەمەسیحییەکی باوەڕدار بکەین کەمەسیح زیندوو نابێتەوە، یان ئەوەی کەلەبارەی قدیسە"ڤێرۆنیکا"وە باسدەکرێت ڕاستی نییەو تەنها چیرۆکێکی خەیاڵییە، دیارە ناتوانین چونکە باوەڕیان وایە"ڤێرۆنیکا"ئەو ئافرەتەیە کەبەدەستەسڕەکەی دەمووچاوی مەسیحی سڕیوەو وێنەی دەمووچاوی مەسیح لەسەر دەستەسڕەکەی ماوەتەوە. ئاخۆ ئەمانەو چەندین نموونەی تر، ڕاستین، خەیاڵن، وەهمن، خورافەن، فێڵن. باشە خۆ ئەمانە لەلایەن ئایینەکانەوە بەناوی ڕاستی و حەقیقەتەوە پێشکەشی خەڵکی کراون و خەیاڵێکی ئەدەبی نین، بەڵام لەڕوویەکەوە خەیاڵێکی ئێستەتیکین بۆ جوانکردنی ئەو جۆرە باوەڕانە و شاردنەوەی ناشرینییەکانیان، ئەمە جگە لەوەی ڕەنگدانەوەی ئەو جۆرە خەیاڵاتە لەئایینەکاندا بۆ بەرگرتنە لەبیرکردنەوەو پرسیارکردنی لۆژیکی، چونکە باوەڕە ئایینی و خورافییەکان لەدنیای لۆژیکیدا ناتوانن بمێننەوەو تێك دەشکێن، دەبێت لەپشت ئەفسانەو خەیالات و خورافاتدا خۆیان بشارنەوە. بەڵام ڕۆژ بەڕۆژ ژمارەی باوەڕدارانی هەموو ئەم شتانە لەزۆر بووندایە، لێرەدا نامەوێت باس لەوحیکمەتە بکەم کەلەپشت ئەم بەرەوپێش چوونەیاندا هەیە، ئەمە شتێکیش نییە تایبەت بێت بەکۆمەڵگە دواکەوتووەکان، بڕوانە گروپی"داودییەکان"ی ئەمریکا، کۆمۆنیتییەکی سەر بەخۆیان هەیە بانگەشە بۆ فرەژنی دەکەن، منداڵانیان بەچەشنێك پەروەردە دەکەن کەهەمیشە بەڕك و کینەوە بڕوانێتە دنیای دەرەوە و ئامادە بێت لەداهاتوودا بەرپەرچی سوپای بابل بداتەوە کە بەتەسەووری ئەوان لەهەر ئان و ساتێکدا بۆیان هەیە هێرش بکەنە سەریان، ئەمە جگە لەخۆشەکردنی منداڵان بۆ بەرگەگرتنی لێدان و ئەشکەنجە کەهەر لەمنداڵییەوە لەلایەن باوان و مامۆستا ئایینییەکانەی خۆیانەوە ڕووبەڕووی دەبنەوە، ئەمەو زۆر شتی تریش سیمای هەوڵدانی ئەو گروپەیە بۆ دووبارەکردنەوەی مێژوو و دروستکردنەوەی توندڕەویی و دەمارگیرییەك بۆ بەگژداچوونی هەموو ئەوەی کە لەدنیادا هەیە، سەرباری خۆچەکدارکردن و مەشقکردن. لەکۆتاییەکانی سەدەی پێشوودا پاش پەنجاویەك ڕۆژ لەبەرگری باڵێکی سەر بەو گروپە، هێزە حکومییەکانی ئەمریکا توانیان بەرگرییەکەیان دابمرکێننەوە ئەویش پاش

سوتاندنی ئەو کڵێسایەی کەلەنێویدا بوون و کوژرانی زۆربەیان. باشە ئەگەر دنیای راستەقینە پڕبێت لەدەیان نموونەی لەو چەشنە، پڕ بێت لەوێنەو پەیکەری سەرکردەو سەرۆکە خوێناوییەکان، پڕ بێت لەو هێمایانەی مرۆڤ زەلیل دەکەن، پڕ بێت لەو گوتار و وەعزانەی رۆح ژەهراوی دەکەن، پڕ بێت لەسەمای سیاسییەکان، وەك"میلان کۆندێرا" لەرۆمانێکیدا لە زمانی"بۆنتۆڤین"ەوە ئاماژەی پێدەدات و باس لەوە دەکات کە سیاسەتچییەکانیش لەپێناو گەیشتنە دەسەڵات سەما دەکەن، ئاشکراشە هەلوەسە و هستیریای دەسەڵات گرتنە دەست، دنیا وێران دەکات، دەنگ و رەنگی تاکەکانی کۆمەڵ دەگۆڕێت، چەندین داستان و ئەفسانە و حیکایەتی بوونی خۆیمان پێئەزبەرە دەکات، سەدان جار لەناوەوە تێکمان دەشکێنێت. بۆیە ئاخۆ سەبارەت بە خەیاڵی"بۆرخیس"لەچیرۆکی"یۆتۆپیای پیاوێکی ماندوو"دا، دەتوانین بڵێین فێڵە لەواقیع، کاتێك سەبارەت بەنەمانی دەسەڵات و حکومەتەکان لەزەمەنێکی یۆتۆپیایدا لەزمانی کەسایەتییەکی چیرۆکەکەیەوە، بەرانبەر بەپرسیاری"حکومەتەکان چییان لێبەسەر هات؟"،دەڵێت":(بەرەبەرە پشتگوێخران، حکومەتەکان داوای هەڵبژاردنیان دەکرد، باجیان کۆدەکردەوە، دەستیان بەسەر سامانەکاندا دەگرت، فەرمانی گرتنی خەڵکیان دەردەکرد، سانسۆریان دەسەپاند، ئیدی لەسەر زەوی کەسێك نەما گوێڕایەڵیان بێت، رۆژنامەکان دەستبەرداری بڵاوکردنەوەی هەواڵی کاربەدەستانی حکومەتەکان و وێنەکانیان بوون، هەر بۆیە دەبوو سیاسییەکان ئیشێکی شەریفانە بدۆزنەوە، هەندێکیان بوونە کەسی کۆمیدی و هەندێکی تریشیان بوونە بانگەشەخوازی ئیمانی باش).

زانیار محەمەد: بەگشتی چیرۆك لەسەرو واقیعەوەیە یان بەپێچەوانەوە، لەژێر تارمایی و سالاریی واقیعدایە؟

یوسف عیزەدین: ئەگەر سەرنج بدەین دەبینین هەموو ئەو ناوهێنان و چەمك و زاراوە و ناوانەی کەلەگفتوگۆکەماندا بەکارمانهێنا، پێش ئەوەی هەر شتێك بن ناون، جا دەبێت پرسیار لەوە بکەین ئاخۆ ناو چەند لەنێو واقیعدایە یان لەدەرەوەی واقیع و دەبێت واقیعیش بۆ خۆی چیبێت. "هانیباڵ" و"کارتاجە" دوو ناون کەلەدووتوێی کتێبەکانی مێژوودا تێکەڵ بە کۆمەڵێك رووداو تائێستا ماونەتەوە. بەڵام چۆن ناوێك، ناوێك بەخۆکوشتن و ونبوونی هانیباڵ لەچیاکانی ئالپ_دا و رووخاندن و وێرانکردن و سڕینەوەی هەموو سیمایەکی ژیاری و کولتووریی"کارتاجە"بەدەستی رۆمانییەکان هەیەو ماوە. نەمانی"هانیباڵ"و سڕینەوەی تەواوی سیمای شارێکی وەك"کارتاجە" بەچەشنێك کەسەربازە رۆمانییەکان یەك ساڵی رەبەق خەریکی دەرهێنانی هەر بەرد و دارێك بوون کەپێشتر لەو شارەدا هەبوو، هۆکاری مانەوەی ئەفسووناوییانەی ئەو دوو ناوەن جیاواز لەهەر ناوێکی تر. بەڵام ئەمە تێڕوانینێکی سەرپێییانەو رووکەشیانەیە، کاتێك بتەوێت بیانهێنیتە نێو دنیای ئەدەبەوەو تەوزیفیان بکەیت. بەبێ تەجاوزکردنی تەلیسمی ئەو دوو ناوە وەك ئەوەی هەن، ناکرێت کار بۆ بینینی دیوێکی دیکەی شتەکان بکەیت. هەروەك چۆن بەبێ تەجاوزکردنی ناوی ژانرە ئەدەبییەکان، ناتوانین لەماهیەت و خەسڵەتەکانی تێبگەین، خۆزگە هەموو ئەوەی لەدنیای ئەدەبیاتدا دەگوزەرێ بێناو بووایە. کاتێك لەمابەینی دوو ناوی وەك چیرۆك و واقیعدا قەتیس دەبین، ناکرێت نەشڵەژێین، بەتایبەت کەپرسیارێکمان رووبەڕوودەکرێتەوە، چونکە هەر یەك لەئێمە وەك خۆی دەیان پرسیاری هەیە، نووسینی ئەدەبی هێندەی تێڕامان و بیرکردنەوەیە، زۆر لەوە زیاتریش بینینە، روانینە، کەشفکردن و گەڕانە. تەنانەت ئەمە نەك هەر لەئەدەبیاتدا بەڵکو لە هەندێ لەبوارەکانی تری نووسینیشدا هەر وایە، بەتایبەت بواری سایکۆلۆژی، بۆنموونە ئەودالبوونی هەندێك لە سایکۆلۆژیستە غەیرە رۆژهەڵاتییەکان بۆ دۆزینەوەی هێزو سیحری ئەو دێڕەی"تاریقی کوڕی زیاد" کەتوانی لەمیانەی گوتنییەوە ئیسپانیا داگیربکات سەرسامی کردم، ئەمە گەڕانەوەیەکی جوانە بۆ دۆزینەوەی پەنهان و نهێنییەکانی شکستی خۆرئاوا لەزەمەنێکدا، جا ئەم پیاوە پێش گوتنی ئەو دێڕە سیحرییەی گرەوی جەنگی پێبردەوە، شتێکی تری کرد، شتێکی بێوێنە ئەویش سووتاندنی هەموو کەشتییەکان بوو، هەر ئەمەش بوو چەکدارەکانی "تاریقی کوڕی زیاد"ی سەرەتا شڵەژاند و دواتر پاش زانینی ئەو راستیەی کەلەیەك رێگاچارە زیاتریان لەبەردەستدا نییە ئەویش سەرکەوتنە،سەرکەوتن. دەبینین چۆن ئەو جۆرە ئەقڵیەتانە دەیانەوێت، سەرەداوی بێهێزی و تێکشکانی خۆیان لەزەمەنێکدا لەکاریگەری دێڕێکەوە یان کردارێکەوە بەدەست بهێنن و زۆر بەجدییەتەوە کار بۆ کەشفکردنی ئەو هێزە شاراوەیە دەکەن، کە زۆر لەژمارەی چەکدارەکانی "تاریقی کوڕی زیاد " زیاتر

و لەبالآیان بەرزتر و لەقەڵافەتیشیان گەورەتر بووە. ئەدەب بەبێ خولقاندنی فانتازیاو ئەتمۆسفێرێکی تایبەت ئاستەمە جوان بێت و توانای راکێشانی خوێنەری هەبێت، گرنگی فانتازیاش لەوەدایە ئەو جیهانەی کەدەیخووڵقێنێت وەك دنیایەکی راستەقینە و هەبوو دەیهێنێتە پێشچاومان، لەگەڵ ئەوەی جودایە لەلۆژیك و یاسا سروشتییەکان، چونکە فانتازیا وەك رەگەزێکی گرنگی ژانرە ئەدەبییەکان لۆژیك و یاسای خۆی هەیە. "ئەپتەر" دەڵێت:(لەقوڵایی فانتازیای گێڕانەوەی نوێدا، گومانێك لە شوێنی ئەو دنیایە هەیە کەحیکایەت بەرجەستەی دەکات، ئاخۆ ئەم دنیایەیە یان دنیایەکی تر، هەر ئەم پرسیارەشە وا لەهاملێت دەکات سەبارەت بەتارماییەکە نەزانێت، ئاخۆ وەهمە یان شەیتانە یاخود فریشتە، یان باوکە مردووەکەیەتی). خوێندنەوەی ئەدەبیاتی فانتازی موجازەفەی خوێنەری دەوێت، بۆ خۆدان لە پاساژ و میتافۆرەکان و گریمانە سەیر وسەمەرەکان و وەدووکەوتنی ئەوەی کەلەپانتایی پەرەگراف و دێڕەکاندا ئەندێشەکراوە و هاتۆتە بوون. دیارە دەبێت ئەندێشەکردن و وەهمیش جیا بکەینەوە، "کۆلردج" یەکێکە لەوانەی وەهماندن و ئەندێشەکردنی جیاکردۆتەوە، چونکە تۆ تەنها لەرێی ئەندێشەکردنەوە دەتوانیت دەقێکی ئەدەبی بخولقێنیت."دانتی" فانتازیای بەخەونی ئەقڵ شوبهاندووە، خەون سەرچاوەیەکی بێکۆتایە، لەخەوندا تەجاوزی سیستەم و یاسا و رێساکان دەکرێت، هەروەك چۆن لەئەدەبیاتی جوان و جدیدا تەجاوزکردن تەوەرەی سەرەکییە. لەخەوندا ناشوێن و نازەمەن هەیە، بێباوەڕی هەیە، ترسان هەیە، دەنگ و سەداو دەنگدانەوە هەیە، سەفەری بێکۆتاو رکی بێسنوور و خۆشەویستی سەیر و سەمەرەی تارادەی تواندنەوە و سووتان و فەنابوون هەیە، خەونە کەئێمە دەباتە نێو وێڵگەکانەوە و ونمان دەکات."بۆرخیس"دەڵێت:(خەون داهێنانە، هەروەك چۆن بێداریش داهێنانە،بەڵام خەون هەمووی لەخودەوە دێت، لەکاتێکدا بێداری زۆری لەدەرەوە دێت و سەرچاوەکەی خود نییە، هەربۆیە جیاوازی جەوهەریی خەون و بێداری لەوەدایە، ئەزموونی خەون دەتوانیت خۆت بیخووڵقێنیت و دایبهێنیت چونکە لەخودەوە دروست دەبێت). کاریگەری واقیع لەسەر ئەدەب، تەنانەت ئەگەر جۆرە ئەدەبێك هەوڵیش بدات واقیع وەك خۆی بخاتە روو، بەڵام دواجار واقیعێکی گریمانکراوە، مەگەر لەهەندێ قوتابخانەی ئەدەبیدا کتوومت خۆی بێت. کاتێك"گریگۆر سامسا" دەبێتە قالۆنچە بۆ ئەوە نییە خوێنەر باوەڕبکات کە بەڕاستی ئەو بۆتە قالۆنچە. "کافکا" ئەم بنەما ناماقوڵە لۆژیکییەی بۆ کەشفکردنی دنیای ناوەوەی پاڵەوانەکە خستۆتە گەڕ، ئەگینا بوونی"گریگۆر سامسا" بە قالۆنچە بەبێ خستنە رووی ئەوەی پێشتر بەسەریدا هاتووەو ئەوەی دواتر بەسەریدا دێت هیچ مانایەکی نییە، لەکاتێکدا لەگۆڕانیدا هەموو یاسا سروشتییەکان پشت گوێدەخرێت کەچی ناتباتە نێو دنیایەکی ئەفسانەیی یان سیحریی بەڵکو لەم دنیایەدا دەتهێڵێتەوە، خۆی گرنگی ئەو دەقەش لەوەدایە.

زانیار محەمەد:لەچیرۆکی(بەسەرهاتی سەگێك لەسێبەرەکەیدا) حاڵەتی گەڕان هەیە، تەنانەت گەڕان بەدووی نهێنی رووداوەکانی رابردوودا، ئایا ئەم چیرۆکە رابردوو ئاشکرا دەکات لەپێناو دیتنی هەنووکەدا؟ یان هەنووکە هەڵدەوەشێنێتەوە بۆ ئەوەی لەرابردوو بگات؟

یوسف عیزەدین: پێموایە ئاناتۆمیکردن و ئەنالیزی دەق لەلایەن خودی نووسەرەوە یەکێکە لەکارە سەختەکان، بگرە زۆرجاریش کارێکی بێمانایە،

"ژاك دریدا" گوتەیەکی جوانی هەیە سەبارەت بەنووسین کە دەڵێت:(دواجار هەموو ئەوەی کەنووسیوومانە ئیدی هی ئێمە نییەو لەئێمە بەدەرەو بەدەر لەویست و خواستی ئێمە دەکەوێتە جووڵەو دەبزوێ...پاش نووسینی کتێبێك دەبمە تارمایی و هەروەك ئەوەی کەوون بووبێتم، چونکە شوێنەوارێکم بۆ داهاتوو جێهێشتووە کەمن تێیدا مردووم). هەر لەم بۆچوونەی دریدا–وە دەگەینە ئەو راستییەی کەنووسەر پاش نووسین، بۆ خۆی بوونەوەرێکی ونبووە، تارماییە و چەشنی پێوەندی لەگەڵ تێکستدا دەگۆڕێت. پێم سەیرە هەن دەتوانن بەدووروودرێژی باس لەکەسایەتی و رووداوەکانی نێو دەقەکانیان بکەن و تەنانەت بەرگریش لەکەسایەتی و رووداوەکانی نێو نووسینەکانیان بکەن و رەتی ئەوانە بدەنەوە کەبەپێچەوانەی تێڕوانینی ئەوان لەدەقەکانیان حاڵی بوون. من ناڵێم نووسەر بۆی نییە هیچ لەبارەی دەقێکی خۆیەوە بڵێ، بەڵام نەك ئەو چەشنە گوتنەی کەتارادەیەك لەئەدەبیاتی کوردیدا باوە، لەنووکەوە هەموو ئەوەی کەنووسیوویەتی وەك خۆی بۆت

دەگێڕێتەوە، ئیدی شتێك لەباس و خواس و حیكایەتی چۆنیەتی نووسین و گینگڵدان و بگرەو بەرە ڕۆحییەكانی خۆشی تێكەڵ دەكات، شێلگیرانە داكۆكی لەهەموو ئەوە دەكات كەنووسیوویەتی، بەچەشنێك هەست ناكەیت باس لەدەقێكی ئەدەبی دەكات، دەقێك كەهەرچییەكی لەسەر بگوترێت ئاساییە، چۆن بخوێنرێتەوە ڕەوایە. هەندێ لەوچەشنە بەرگریانە بەرگری خاوەن موڵكێكت بیر دەخاتەوە لەموڵكەكەی، بەرگری بازرگانێكت بیر دەخاتەوە لە بارەكەی، بەرگری سیاسییەكەت بیردەخاتەوە لەحیزبەكەی. من خۆم وەك خوێنەرێك ئازادم لەوەی دەقێك چۆن دەبینم، ئەگەر گیرۆدەی خوێندنەوەیم نەكات، كێشم نەكات، چێژم پێنەبەخشێت، وەك سەرەتایەك بۆ بەدواداچوونی مەگەر بەناچاری و بەزۆر بیخوێنمەوە، ئەگینا هیچ وام لێناكات خۆم نغرۆی خوێندنەوەی بكەم. من وەك خوێنەرێك سەربەستم بۆ نموونە چۆن دیوانەكەی "مەحوی" دەخوێنمەوە، یان بۆ هەموو شیعرەكانی بەهی ئەو نازانم، بۆ نموونە ناكرێت باوەڕ بكەم، شیعری"ستایشی خودا"و"پاڕانەوە لەخودا" یەك شاعیر نووسیبێتی، یان بۆ گاڵتەجاڕییە بەلامەوە كەسێك بەناوی"حاجی میرزا عەبدوڵڵا كۆیی" لە جێی "مەحوی"وەك ئەوەی شتێكی گرنگی كردبێت هەڵسابێت و پاش مەرگی"پاڕانەوە لەخودا" نیوە ناچڵەكەی ئەوی تەواو كردبێت، ئەو كەسە بەخۆی بزانێت و نەزانێت بۆ هەتا هەتایە ئەو شیعرەی مراند، كێدەزانێ مەحوی بۆ تەواوی نەكردووە یان ڕەنگە تەواوی كردبێت و ونبووبێت، یان ڕەنگە پەشیمان بووبێتەوە لەنووسینی، چەندین گریمان و ئەگەر لەو شیعرە نیوەناچڵەدا پەنهانە، دەیان پرسیار هەن كە بەتەوانەبوونی ئەو شیعرە دەورووژان، كەچی وەرە تۆ هەموو ئەمانە بكوژە و لەجێی ئەو تەواوی بكە. هەروەك ئەوەی "مەحوی" پێش مردنی ناوبراوی كردبێتە وەكیلی خۆی و وەسیەتی بۆكردبێت و گوتبێتی توخوا ئەگەر مردم ئەم شیعرەم بۆ تەواو بكە، دیارە شتی واش لەئەدەبدا نەبووە و نابێت. دیارە ئەو كەسە پێی وابووە چاكەیەكی زۆر گەورە لەگەڵ"مەحوی"دەكات، هەروەك چۆن پاش مردنی كەسێكی ناسیاو هەن ئەگەر ئەو زاتە قەرزێكی هەبێت بۆی دەدەنەوە، یان كارێكی بەنیوەناچڵی بەجێهێشتبێت بۆی تەواو دەكەن و زۆر نموونەی دیكەی لەو چەشنە، ئیدی نامەوێت لێرەدا لەوە زیاتر لەسەر ئەو جۆرە ئەقڵیەتانە قسە بكەم، كەهەر شتێك بن ئەقڵیەتی ئەدەبی نین و ئەو جۆرە كەسانەش ئەدیب نین و ئەدەبیاتی كوردیش تابینە قاقای پڕە لەوجۆرە ناوانە. پرسیارەكەتان تایبەتە بەزەمەن و پێوەندی ڕابردوو بە ئێستاوە و بەپێچەوانەشەوە، ئەگەر بەچەشنێكی تر بڕوانمە پرسیارەكەتان، وەك تێكدانی ئەو پێوەندییەی لەنێوان زەمەنە جیاجیاكاندا هەیە، ڕابردوو، ئێستا، تەنانەت داهاتووش. دیارە بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارێكی لەو چەشنە ناتوانین بگەڕێینەوە بۆ كلاسیكی فیزیا، ماتەریالیزمی میكانیكی و تێڕوانینی

"نیوتن" و زۆری دیكەش بۆ زەمەن، ڕەنگە هەبێت بڵێت باشە ئەمە چ پێوەندییەكی بەئەدەبەوە هەیە، بەڵام ئەگەر كتێبی"زانست و جیهانی نوێی""هوایتهێد" بخوێنینەوە، دەبینین چۆن تێز و تەرحە میكانیكییەكان لەسەردەمی بوونی ئەدەبیاتی ڕۆمانتیكدا چ كاردانەوەیەكی هەبووە، چۆن ڕۆمانتیكییەكان دژایەتیان كردووە، لەرووی بەئەبستراكردنی سروشت و زۆر شتی ترەوە. كەباس لە شوێنی ڕەها، زەمەنی ڕەها، سكونی ڕەها، جووڵەی ڕەها كراوە، ئەوە لەبەرانبەریشی ڕایەك هەیە كەپێی وایە سكون و هاوسەنگی و جووڵەی شتەكانیش لەگەردووندا تەنها شتێكی ڕێژەین. ئەو تێڕوانینەی كەپێی وایە زەمەن حەقیقەتێكی موتڵەق و واقیعییە لەگەردووندا، دەمێكساڵە لەژێر پرسیاردایە."لابلاس" دەڵێت:(ئەگەر گریمانی ئەوە دابنێین ئەقڵیەتێك هەیە، دەتوانێت خێرایی هەموو ئەتۆمێكی ماتەریالی گەردوون بزانێت و شوێنی لەموتڵەقدا لەهەموو ساتەكانی زەمەندا بەدی بكات، ئەوە دەتوانێت ڕابردوو و ئێستا و داهاتووی گەردوون لەیەك كاتدا ببینێت). "ئەنیشتاین" فیزیای بەتەواوی لەشوێن و زەمەنی موتڵەق ڕزگاركرد و توانی بگاتە ئەو ڕاستییەی شوێن و زەمەن ڕێژەین سەبارەت بەڕێڕەوی ڕووداوەكانی دنیای ماتەریالی. بۆیە سەیر نییە كاتێك دەبینین"ئوورڕكۆیكدەن" لەلێكۆڵینەوەكەیدا بەناوی"ئەنیشتاین و كافكا" باس لەكاریگەری ئەنیشتاین دەكات بەسەر"كافكا"وە، وەك لە چاوپێكەوتنێكی تردا ئاماژەم پێداوەو نامەوێت لێرەدا بچمەوە سەری.لای"هیگڵ" جەختكردنە سەر زەمەن بۆ ناساندنی خەسڵەتی سۆبژێكتیڤی سروشتەو جەختكردنە سەر شوێنیش بۆ بۆ ناساندنی خەسڵەتی ئەبژێكتیڤییەتی و پێی وایە زەمەن ڕوویەكە لەهەبوون و هەموو شتێك لەزەمەندا ڕوودەدات. بۆیە گرنگی پرسیارەكەتان لەوەدایە كەتوانیوتانە خۆتان لەچەمكێكی زۆر هەستیار بدەن، كە چەندین ڕاڤە و شرۆڤە و تێڕوانین هەڵدەگرێت و دنیایەك شت دەوورووژێنێت. وەك

نموونەیەك كاتێك دەڵێین"هۆمیرۆس" هەست ناكەین باس لەكەسێكی مردوو دەكەین، بەڵكو وادەزانین باس لەكەسێكی زیندوو دەكەین، تەنانەت لەزیندووەكانیش زیندووتر. باشە ئەم پیاوە ئەگەر مردبێت ئەی چۆن ماوە، لێرەوە پێوەندی ناو و زەمەنمان بۆ دەردەكەوێت، وەك پێشتریش ئاماژەمان پێدا هەموو ئەوەی كەباسی دەكەین ناون و هەشن دەتوانن مەوداكانی زەمەن تێپەڕ بكەن. كاتێك دەڵێین چاخاكانی سەهۆڵبەندان، چاخەكانی بەردین، دەیان ناوی تری لەوجۆرەش، دەبینین بەرجەستەی زەمەنێكمان بۆ دەكەن كەلەئێستادا نییە. دواجار بەشێوەیەك لەشێوەكان ئێستا و ئایندەش هەر رابردووە. چونكە هەموو ئەوەی كەهەیە زۆر خێراتر لەتەسەووری ئێمە بەرەو تەواوبوون و كۆتایی دەچێت. تەنانەت وەك زانست ئاماژەی پێدەدات ئەم گەڕۆكەی كەلەسەری دەژین، تەمەنی چەند درێژ بێت دواجار هەر ژیان لەسەری دەبێت بگاتە كۆتا. "سامۆیل بیكیت" وەك نووسەرێك كەگەیشتۆتە ترۆپكی ئیماژینەیتیڤیی و توانیویەتی كاراكتەری ئەنتیمیمەتیك و مۆتیف داخراو و بێكردار بخووڵقێنێت، یەكێكە لەو نووسەرانەی كەمامەڵەكردنی لەگەڵ زەمەن قابیل بەچەندین خوێندنەوە و راڤەكاری و تێڕوانینە، بەتایبەت لەرۆمانەكانیدا كەبە راوبۆچوونی"جۆن بارس" بیكیت لەو روانگەیەوە دەنووسێت كەهەموو شتێك پێشتر هەبووە و كۆتایی پێهاتووە. "داڤید لۆدج" یش لەدوایین دەقەكانی بیكیت—ەوە ئەوە هەڵدەهێنجێت كە زەمەن لای ئەو نەسەرەتا و نەكۆتای هەیە، تەنانەت هەر بوونیشی نییە، ئەمەش وەك شێوازێكی ئەڵتەرناتیفی كۆمپۆزسیۆن و مەودایەكی تێمپۆرالیزەیشن، لەتێرمۆلۆژییەكەیدا دەیناسێنێت. لێرەدا بەپێویستی دەزانم كۆپلە شیعرێكی"بیكیت" بەنموونە بهێنمەوە رەنگە شتێك لەو تێڕوانینە زەمەنییەی ئەوی تێدا بكەوێتە روو:(بچۆرە ئەویێ و كۆتایی بێنە\ بەرۆژێكی خۆش\ لەویێ تائەو كاتەش نەبووە\ هێندەی كەبگوترێت \ لەكویێ بێت بابێت\ چ كاتێك بێت بابێت\). پێموایە رابردوو، ئێستا، داهاتوو، لەچیرۆكی(بەسەرهاتی سەگێك لەسێبەرەكەیدا)، بەو شێوەیە نییە كەبتوانین بڵێین كامیان دەمانباتەوە سەر ئەویتریان. هەردەم هەڵوەشاندنەوەی رایەڵی زەمەن گومانمان لادروست دروست دەكات وئەندێشەكردن و گریمانكردن، چەمكی زەمەن تێكدەشكێنێت. وەك"بۆرخیس"دەڵێت:(ئەگەر زەمەن بێكۆتا بێت، دەكرێت لەهەر خاڵێكی زەمەندا بین). گریمانكردنی زەمەن لەئەدەبیاتدا، دەرچوونە لەخودی زەمەن، هەڵخلیسكانە بۆ نێو دنیای ناشتەكان، جۆرێكە لەمەست بوون و كەشفكردن و گەڕان. جۆرێكە لەئەودالبوون بەشوێن سەرابێكدا، گەڕانە بەشوێن چەشنە ساتەوەختێكی برووسكە ئاسای ناكۆتای رێژەیی. گریمانكردنی زەمەن هەوڵدانێكە بۆ لەبیربردنەوەی خۆمان لەدەرەوەی زەمەن. خەیاڵكردنەوە لەهەموو ئەوەی كەدەتەوێت لەدەقێكدا بیڵێیت، بەبێخەونبینین نابێت، خەونبینینێك كە رایەڵەكانی زەمەن هەڵبوەشێنێتەوە، تەونەكانی تێكبدات، تادواجار ببێتە تارمایی، یان ئاماژەیەك لەو ئاماژانەی ئاسان خۆیان بەدەستەوە نادەن. هەموو ئەوەی كەئاماژەمان پێدا، تەنها بۆ ئەوەبوو لەسانترالیزمی زەمەن دووربكەوینەوە، وەك چۆن دەبێت پێش ئەوەش لەسانترالیزمی ئەقڵ و ئەقڵانییەت دووربكەوینەوە، دەبێت بیر لەدنیایەكی بێسەنتەر بكەینەوە، دنیایەك كە پێویستی بەهیچ گارانتییەك نەبێت بۆ مانەوە.